

O‘ZBEKISTONDA JINOYAT QONUNCHILIGINING RIVOJLANISH TARIXI

Ro‘ziyev Dostonbek Rustam o‘g‘li

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Tarix va ijtimoiy fanlar” kafedrası

Assistent o‘qituvchi

E-mail: druziyev84@gamil.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda jinoyat qonunchiligining tarixiy shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi. Qadimgi davrlardan boshlab shariat huquqi, odat huquqi, turli davlatchilik shakllari hamda sovet davri qonunlari ta’siri, shuningdek, mustaqillikdan keyingi davr jinoyat qonunchiligi evolyutsiyasi ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, 1994-yilda qabul qilingan Jinoyat kodeksi, uning keyingi yillarda takomillashtirilishi va 2017-yildan keyingi islohotlar ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: jinoyat qonunchiligi, huquqiy davlat, jinoyat kodeksi, shariat, odat huquqi, islohotlar, huquqiy islohot, jazolarning liberallashtirilishi.

Аннотация

В данной статье анализируются исторические этапы формирования и развития уголовного законодательства в Узбекистане. Рассматриваются влияние шариата, обычного права, различных форм государственности, законодательства советского периода, а также эволюция уголовного законодательства в годы независимости. Особое внимание уделено Уголовному кодексу 1994 года, его модернизации в последующие годы и реформам, начатым после 2017 года.

Ключевые слова: уголовное законодательство, правовое государство, уголовный кодекс, шариат, обычное право, реформы, либерализация наказаний.

Abstract

This article analyzes the historical stages of the formation and development of criminal legislation in Uzbekistan. It examines the influence of Sharia law, customary law, various state structures, Soviet legislation, and the evolution of criminal legislation in the years of independence. Special attention is given to the Criminal Code of 1994, its subsequent modernization, and the reforms initiated after 2017.

Keywords: criminal legislation, rule of law, criminal code, Sharia law, customary law, reforms, liberalization of punishments.

Kirish

Huquqiy davlat barpo etish yo'lida jinoyat qonunchiligi alohida o'rin tutadi. Chunki jinoyat qonunchiligi shaxs, jamiyat va davlat xavfsizligini ta'minlashning eng muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Har bir davr jinoyat qonunchiligi o'zining ijtimoiy-siyosiy va huquqiy sharoitlariga bog'liq holda shakllanadi. Shu bois O'zbekistonda jinoyat qonunchiligining shakllanishi va rivojlanishini o'rganish nafaqat tarixiy ahamiyatga, balki bugungi huquqiy islohotlarni chuqur anglash uchun ham dolzarbdir.

Mazkur maqolada O'zbekistonda jinoyat qonunchiligining qadimgi davrlardan to hozirgi kungacha bo'lgan bosqichlari ilmiy tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Qadimgi davr va ilk huquqiy tizimlarda jinoyat qonunchiligi

O'zbekiston hududi qadimdan Sharq sivilizatsiyasining markazlaridan biri bo'lgan. Qadimgi Bactria, So'g'd, Xorazm va boshqa davlatlarda jinoyat huquqi

elementlari mavjud bo'lgan. Arxeologik topilmalar va yozma manbalarda mulkni himoya qilish, shaxsga qarshi jinoyatlar uchun jazolar qo'llanilgani qayd etiladi [1].

Shuningdek, Zardushtiylik davridagi "Avesto"da ham huquqiy normalar, xususan, jinoyat va jazolarga oid qoidalar o'z aksini topgan. Bu davrdagi qonunchilikda jinoyatning asosiy predmeti sifatida diniy qoidalarni buzish, jamiyat osoyishtaligini izdan chiqarish va mulkni talon-taroj qilish ko'rilgan [2].

Shariat huquqi va odat huquqi ta'siri

Islom dini kirib kelishi bilan shariat normalari jinoyat qonunchiligida yetakchi o'rinni egalladi. Qur'on va hadis asosida shakllangan jinoyat-huquqiy normalar qatl, qamoq, surgun, jarima kabi jazolarni belgilagan. Xususan, "hudud jinoyatlari" (o'g'rilik, zinokorlik, qotillik) qat'iy jazolarga tortilgan [3].

Bundan tashqari, Markaziy Osiyo xalqlari orasida odat huquqi ham keng qo'llanilgan. Odat huquqi ko'proq mulkiy nizolar, qabila va urug'lararo mojarolarni hal qilishda qo'llangan. Shariat va odat huquqi bir-birini to'ldirib kelgan bo'lib, ular ko'pincha mahalliy hokimlar, qozilar va biylar tomonidan tatbiq etilgan [4].

Amirlik va xonliklar davrida jinoyat qonunchiligi

Buxoro amirligi, Xiva xonligi va Qo'qon xonligida shariat qonunlari bilan birga odat huquqi normalari ham amal qilgan. Jinoyatlar uchun jazo chorasi ko'proq diniy va ijtimoiy me'yorlar asosida belgilanar edi. Qatl, jismoniy jazolar, surgun va mulkni musodara qilish eng keng tarqalgan jazolar bo'lgan [5].

Shuningdek, "Temur tuzuklari" davlatni boshqarishda va jinoyatlarning oldini olishda muhim huquqiy manba sifatida e'tirof etilgan. Unda tartib-intizom, jinoyat va jazolarga oid muhim qoidalar bayon etilgan [6].

Turkiston general-gubernatorligi davri va Rossiya qonunchiligi ta'siri

XIX asr ikkinchi yarmida Turkiston Rossiya imperiyasi tarkibiga kiritilgach, bu hududda Rossiya qonunlari joriy etildi. Jinoyat huquqi sohasida Rossiya imperiyasining 1845-yilgi Jinoyat kodeksi va keyingi qonunlari qo'llanilgan.

Shunga qaramay, mahalliy sudlarda shariat va odat huquqi normalari ham amalda bo‘lib qolgan [7].

Mazkur davr ikki huquqiy tizim – rus imperiyasi qonunlari va mahalliy huquqiy an‘analar uyg‘unligida kechdi.

Sovet davri jinoyat qonunchiligi

1917-yildan keyin Sovet hokimiyatining o‘rnatilishi bilan O‘zbekistonda ham sovet jinoyat qonunchiligi joriy qilindi. 1922-yilda RSFSR Jinoyat kodeksi asosida O‘zbekistonda ham jinoyat qonunchiligi shakllandi. 1926-yilda O‘zbekiston SSRning birinchi Jinoyat kodeksi qabul qilindi [8].

Keyinchalik 1959-yilda yangi Jinoyat kodeksi qabul qilinib, unda sovet mafkurasi asosida jinoyat va jazolar belgilandi. Bu kodeksda davlatga qarshi jinoyatlar eng og‘ir jinoyatlar sifatida ko‘rilgan. Shuningdek, iqtisodiy jinoyatlar, mulkka qarshi jinoyatlar ham qattiq jazolangan [9].

Mustaqillik davri jinoyat qonunchiligi

1991-yilda mustaqillikka erishilgach, O‘zbekistonda mustaqil jinoyat qonunchiligi shakllantirildi. 1994-yil 22-sentabrda yangi Jinoyat kodeksi qabul qilindi. U inson huquqlarini ustuvor deb e‘lon qildi, jinoyat va jazolarni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirdi [10].

2001-yildan boshlab jinoyat qonunchiligini liberallashtirish islohotlari boshlandi. Ayrim jinoyatlar uchun jismoniy jazolar bekor qilindi, iqtisodiy jinoyatlar bo‘yicha jazo choralari yumshatildi.

2017-yildan boshlab Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida jinoyat qonunchiligi chuqur isloh qilindi. O‘lim jazosi bekor qilindi, qamoq jazolari o‘rniga muqobil jazolar (ozodlikni cheklash, majburiy jamoat ishlari) joriy qilindi [11]. 2023-yilda yangi tahrirdagi Konstitutsiyada jinoyat qonunchiligini inson huquqlari va erkinliklarini ta‘minlashga yo‘naltirish yanada mustahkamlandi [12].

Xulosa

O'zbekistonda jinoyat qonunchiligining rivojlanish tarixi qadimiy davrlardan boshlab murakkab bosqichlarni bosib o'tgan. Shariat va odat huquqi, Amirlik va xonliklar davri, Rossiya imperiyasi qonunlari, sovet davri qonunchiligi va mustaqillikdan keyingi jinoyat qonunchiligi bir-birini almashgan holda jamiyat hayotini tartibga solib kelgan. Bugungi kunda O'zbekiston jinoyat qonunchiligi xalqaro standartlarga moslashtirilgan, inson huquqlarini ustuvor qo'ygan huquqiy tizim sifatida shakllandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Аванесов Г.А. История государства и права зарубежных стран. – Москва: Норма, 2015.
- [2] Авесто. – Тошкент: Шарқ, 2001.
- [3] Хусейн М. Шариат асослари. – Қоҳира, 1998.
- [4] Зияев Х. Одат ҳуқуқи тарихи. – Тошкент: Университет, 2005.
- [5] Мухаммад Солиҳ. Тарих ва ҳуқуқ. – Тошкент: Академнашр, 2010.
- [6] Темур тузуклари. – Тошкент: Шарқ, 1996.
- [7] Полянский Н.Н. История советского уголовного права. – Москва: Юрист, 1988.
- [8] Уголовный кодекс Узбекской ССР 1926 г. – Ташкент, 1926.
- [9] Уголовный кодекс Узбекской ССР 1959 г. – Ташкент, 1959.
- [10] Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: Адолат, 1994.
- [11] Мирзиёев Ш.М. Ҳуқуқий давлат ва адолатли жамият қуриш – ислохотларнинг асосий йўналиши. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018.
- [12] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (янги таҳрир). – Тошкент: Ўзбекистон, 2023.